

Т.І. Олійник, д-р екон. наук, професор
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ – ОСНОВНА СКЛАДОВА СТАЛОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Сталість розвитку сільського господарства України безпосередньо залежить від результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, які являються основними виробниками більшості видів сільськогосподарської продукції. Вперше в економічній науці категорію «сталість» було застосовано саме по відношенню до сільськогосподарського виробництва, де ознак сталості досягти набагато складніше, ніж в будь-яких інших галузях. Пов'язано це в першу чергу з необхідністю забезпечення продовольчої безпеки населення та сировинної бази для розвитку промисловості, збереження загального стану екосистеми та відтворення родючості ґрунтів, забезпечення робочих місць та доступу населення до якісних, екологічно чистих продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку економічних основ розвитку теорії сталості сільськогосподарського виробництва внесли В.Р. Вільямс, Ф.О. Баталін, В.М. Обухов, І.С. Пасхавер, І.Г. Ушачов, А.Ф. Четверіков, О.В. Шубравська.

Постановка завдання. Вступ України до ВТО, поступові рішучі дії щодо євроінтеграції вимагають виваженого підходу до вирішення питання підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та забезпечення конкурентоспроможності продовольчих товарів вітчизняного виробництва, що можливо досягти тільки за умов забезпечення сталої діяльності товаровиробників сільськогосподарської продукції

Виклад основного матеріалу досліджень. Категорію «сталість сільськогосподарського виробництва» науковці пов'язують зазвичай із відсутністю (В.Р. Вільямс [1]) та зменшенням амплітуди коливань у виробництві сільськогосподарської продукції, дослідженням характеру окремих коливань в наслідок впливу економічних і природно-кліматичних факторів (М.М. Юзбашев, М.С. Каякіна, Р.П. Рудаков, В.О. Коротков, І.П. Бойко, І.Б. Загайтов, А.Г. Прудников, А.Н. Каштанов [2] та ін.). Ознакою сталості виробництва вважають наявність резервних фондів і запасів, за рахунок яких в несприятливі роки можливим є забезпечення

сталості споживання і роботи переробних виробництв. Досить розповсюдженою є точка зору щодо переходу до сталого способу ведення сільськогосподарської галузі, пов'язана із забезпеченням продовольчої безпеки держави та конкурентоздатності вітчизняної продукції на світових ринках. Головною метою забезпечення сталості сільськогосподарського виробництва є вирішення продовольчої проблеми шляхом підвищення економічної ефективності. І.Б. Загайтов [3] і А.Г. Прудников [4], І.Г. Ушачов вважає, що однією з ознак поняття «сталий розвиток» є характеристика його як єдності трьох складових – економічної, соціальної і екологічної, при цьому центральне місце відводить підвищенню рівня сталості виробництва продовольства [5]. Погоджуючись із думкою російських вчених І.А. Трубіліна та Л.В. Бондаренко, які вважають, що обов'язковою складовою сталості сільськогосподарського виробництва виступає його ефективність [6], вважаємо економічну складову основою для забезпечення соціальної та екологічної складових сталості виробництва сільськогосподарської продукції та діяльності її товаровиробників.

Значні напрацювання мають і українські вчені у вивченні питань сталого розвитку сільського господарства. За визначенням О.В. Шубравської – це такий його розвиток, за якого забезпечується достатній для розширеного відтворення людського й виробничого потенціалів рівень доходів товаровиробників, задовольняються у повному обсязі потреби споживачів агропродовольчої продукції та дотримуються екологічні обмеження у здійсненні сільськогосподарської діяльності [7].

В.П. Рябоконт вважає, що основою визначення стратегії розвитку агропромислових галузей, як складових народногосподарської системи країни, повинен бути комплексний характер розв'язання проблем, насамперед економічних, соціальних та екологічних [8].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку науки існують різні підходи до визначення поняття «сталість розвитку сільського господарства», «стала діяльність товаровиробників сільськогосподарської продукції» але спільною є думка, що сталість розвитку сільського господарства є головною умовою вирішення продовольчої проблеми і в основу цього поняття покладено єдність та збалансований розвиток трьох складових – економічної, соціальної, екологічної. Забезпечення економічної складової сталості можливе шляхом підвищення рівня ефективності та конкурентоздатності галузі, зменшення її матеріало- та енергомісткості, здатності на основі впровадження інновацій протистояти негативним впливам різного роду факторів, досягати зменшення рівня коливань параметрів показників.

Враховуючи те, що основною виробничою ланкою галузі є підприємство, критеріям сталості його діяльності мають відповідати три складові діяльності – економічна, соціальна, екологічна, які є складовими цілісної системи суб'єкта господарювання, спрямованої на досягнення необхідних результатів для задоволення потреб суспільства шляхом керованого впливу на амплітуду коливань параметрів розвитку кожної з трьох складових.

Існуюча галузева система управління розвитком агропромислового виробництва України в умовах самоврядування продовжує базуватися на недосконалих формах організації економічних стосунків приватних підприємств з державою. У процесі роздержавлення утворилися багаточисельні особисті селянські господарства (4,6 млн), фермерські господарства (42 тис.), приватні підприємці, мікро- і малі підприємства на селі. Конкурентоспроможне великотоварне агропромислове виробництво здійснюване аграрними холдингові групами має неконтрольований розвиток.

В процесі переходу до ринкової економіки у агропромисловому комплексі України сформовано недосконалу інфраструктуру аграрного ринку, з домінуванням «чистих» комерційних посередників. Частка первинних виробників у кінцевій (роздрібній) ціні харчової продукції станом на грудень 2012 р. 32 %, свинині та яловичині – 49 % та 50 %, молоку – 40 %, цукру та олії – 55 %, овочам та плодам і ягодам 27 % і 22 % відповідно. Розвиток корпоративних форм організації агропромислового виробництва поки що не приводить до суттєвого покращення соціального розвитку сільських територій і підвищення рівня соціального захисту сільських жителів. Неконтрольований розвиток аграрних холдингових групи та інших корпоративних об'єднань супроводжується перерозподілом власності, вимиванням коштів із сільських територій, зростанням соціальної напруги на селі, зниженням дієвості районних і обласних управлінь агропромислового розвитку, усуненням працівників та низових господарських ланок від управління, посиленням протистояння праці та капіталу. При цьому внесок агрохолдингів у продовольче забезпечення України у 2012 р. був досить суттєвим. Ними реалізовано м'яса птиці – 81 %, кукурудзи на зерно – 53 % , цукрових буряків – 52 %, ріпаку – 46 %. пшениці озимої – 40 %, сої – 41 %, соняшнику – 31 % до загального обсягу виробництва цієї продукції у сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності (включаючи фермерські господарства). Середня урожайність по сільськогосподарських підприємствах підконтрольних агрохолдингам на виробництві озимої пшениці, кукурудзи на зерно, соняшнику сої, ріпаку озимого, цукрових буряків у 2012 р. на 27,2 %;

34,5 %; 1,8 %; 4,3 %; 17,3 % та 0,7 % відповідно перевищувала показники діяльності сільськогосподарських підприємств традиційного типу. Біль суттєві перевищення продуктивності було досягнуто на вирощуванні продукції тваринництва. Так середньодобові прирости ВРХ і свиней на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, середньорічній надій молока від однієї корови перевищували дані підприємств традиційного типу на 28,9 %; 30 % та 24,2 % відповідно. Дохідність від основної діяльності сільськогосподарських підприємств підконтрольних агрохолдингам (чистого доходу у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь) була вищою ніж у підприємствах традиційного типу на 1896 грн/га (38,3 %) і становила 6849 грн/га у 2012 р. При цьому витрати на основне виробництво склали у агрохолдингових підприємствах 6811,93 грн/га. Це на 32,8 % перевищувало дані підприємств традиційного типу. Орендна плата за земельні паї, які сплачують підприємства підконтрольні агрохолдингам, у 2012 р. склала 599,2 грн/га, що на 22,3% більше сплачуваної суми підприємствами традиційного типу. Порівнюючи із попереднім 2011 р. таке співвідношення зменшилося майже вдвічі. Середньомісячна оплата праці найманих працівників у підконтрольних агрохолдингам підприємствах у 2012 р. склала 1659 грн, у рослинництві – 1494 грн, у тваринництві – 2143 грн. Порівнюючи із рівнем середньомісячної заробітної плати, виплачуваної працівникам сільськогосподарського виробництва в середньому підприємств традиційного типу, її рівень був нижчим на 21,9 % та на 36,9 % рівня заробітної плати працівників рослинництва. При цьому найм на роботу працівників рослинництва, як правило здійснюється не із числа місцевого населення територіального розташування підконтрольним агрохолдингам підприємств. Це сприяє загостренню соціальних проблем на селі та призводить до звільнення працівників.

Щоб вирішити ці проблеми, подальший розвиток інтеграційних процесів доцільно спрямовувати у напрямі формування організаційно – управлінських структур конкурентоспроможного і водночас соціально спрямованого агропромислового виробництва шляхом налагодження прямих міжгосподарських зв'язків самостійних підприємств і господарств, а також розвитку міжгосподарського і громадського самоврядування. Щодо діяльності агрохолдингів та їх впливу на сталість сільськогосподарського виробництва можна констатувати, що аграрні холдингові формування сьогодні – невід'ємна складова багатукладного сільського господарства країни. Це високо конкурентні інвестиційно привабливі інтегровані господарські структури нового типу, які забезпечують значний внесок у забезпечення продовольчої незалежності

держави, збільшення її експортного потенціалу, технічне і технологічне переоснащення галузей сільського господарства та перетворення аграрного сектору у високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому і зовнішньому ринках сектор економіки України. Разом з тим, діяльність аграрних холдингових формувань призводить до зростання соціальної напруги на селі, вимивання коштів із сільських територій, у тому числі за рахунок розвитку монополізації, недонадходження податкових платежів у місцеві бюджети за рахунок сплати фіксованого сільськогосподарського податку, загострення соціальних проблем на селі через звільнення працівників і зростання безробіття, поглиблення дисбалансу галузевої структури сільськогосподарського виробництва, недостатньої участі у розвитку сільських громад і територій.

Враховуючи позитивний вплив агрохолдингів на забезпечення економічної сталості сільськогосподарського виробництва України в цілому та діяльності окремих сільськогосподарських підприємств, потребу зняття соціальної напруги у якості заходів з підвищення соціальної спрямованості діяльності агрохолдингів вважаємо за необхідне щодо діяльності агрохолдингів застосовувати такі заходи: здійснювати державну реєстрацію дочірніх підприємств і структурних підрозділів за місцем землекористування, ввести антимонопольне обмеження площі оренди землі (не більше 35 % сільськогосподарських угідь району), ввести норматив праце забезпеченості (2-2,5 працівника на 100 га с-га угідь), удосконалити механізм справляння фіксованого сільськогосподарського податку та податку на додану вартість, ввести спеціальні форми статистичної звітності.

Висновки. Розбудова ринкових відносин в Україні та забезпечення сталості розвитку сільськогосподарського виробництва в цілому та окремого сільськогосподарського підприємства є однією із найбільш актуальних проблем сьогодення. Узагальнюючи погляди різних авторів щодо остаточного визначення сутності категорії зроблено висновок, що дефініція «сталість розвитку виробництва» полягає у досягненні одночасного, збалансованого, взаємоузгодженого розвитку економічної, соціальної та екологічної його складових. Враховуючи, що основною виробничою ланкою галузі є підприємство, запропоновано наступне визначення: сталість розвитку сільськогосподарського підприємства – це одночасний розвиток економічної, соціальної, екологічної складових діяльності підприємства, які створюють цілісну систему суб'єкта господарювання, спрямовану на досягнення ефективних результатів діяльності шляхом керованого впливу на розвиток кожної з трьох складових.

Для забезпечення стійкого комплексного розвитку агропромислового виробництва і сільських територій, на яких таке виробництво здійснюється, досліджено стан розвитку корпоративних форм організації агропромислового виробництва. Ми дійшли висновку, що ефективна діяльність однієї із найбільш спроможних в ринкових умовах до забезпечення сталого виробництва корпоративна форма його організації – агрохолдинги поки що не приводить до суттєвого покращення соціального розвитку сільських територій і підвищення рівня соціального захисту сільських жителів. Запропоновано ряд заходів з підвищення соціальної та екологічної спрямованості діяльності агрохолдингів.

Бібліографічний список: 1. Вильямс В.Р. Пути повышения урожайности и реконструкции сельского хозяйства / В.Р. Вильямс // Пути сельского хозяйства. – 1928. – № 7. – С. 34–51. 2. Каштанов А.И. Устойчивость земледелия: пути повышения / А.И. Каштанов. – М.: Знание. – 1983. – 153 с. 3. Загайтов И.Б. Экономические проблемы повышения устойчивости сельскохозяйственного производства / И.Б. Загайтов, П.Д. Половинкин. – М.: Экономика, 1984. – 240 с. 4. Прудников А.Г. Краткосрочный прогноз производства зерна / А.Г. Прудников. – М.: Росагропромиздат. – 1989. – 120 с. 5. Ушачев И.Г. Устойчивое развитие АПК России и роль российско–украинского аграрного рынка / И.Г. Ушачев // Экономика АПК. – 2006. – № 7. – С. 14–27. 6. Трубилин А.И. Эколого-экономическая эффективность и устойчивость производства зерна / Трубилин А.И., Бондаренко Л.В. Краснодар. – КГАУ, 2002. – 202 с. 7. Шубравська О.В. Чинники та індикатори сталого розвитку агросфери / О.В. Шубравська // Экономика АПК. – 2005. – № 12. – С. 15–20. 8. Рябоконт В.П. Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку агропромислового виробництва в Україні / В.П. Рябоконт // Экономика АПК. – 2006. – № 7. – С. 29–33.

Олейник Т.И. Экономическая стабильность – основная составляющая стабильной деятельности сельскохозяйственного предприятия. Раскрыта сущность категории «стабильное развитие производства». Доказано, что только экономически стабильное предприятие в состоянии обеспечить высокий уровень социального и экологического его развития.

Oleynik T. Economy stability – the main component of stable activity of agrarian enterprise. It is stated the essence of the category "stable development of production". It is proved that only economically stable enterprise is able to provide high level of its social and ecological development.

